

*До спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06
по захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня доктора політичних наук
в Державному закладі «Південноукраїнський
національний університет імені
К. Д. Ушинського»*

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
БАДЕРА Антона Васильовича
«Збройне насилля як фактор впливу на функціонування та зміну
політичних систем»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Політична історія людства переконливо свідчить про те, що різні види збройного насилля, є та, на жаль, залишатимуться у прогнозованому майбутньому неминучим і вкрай небезпечними явищами суспільного буття. Не враховувати цю реальність в аналізі суспільно-політичних процесів було б проявом недалекоглядності. Мусимо визнати, що збройне насилля навіть у XXI ст. так само як і раніше, перебуває в арсеналі засобів зовнішньої та внутрішньої політики, та розглядається суб'єктами цього процесу як дієвий інструмент досягнення політичних, економічних та інших цілей.

Глобалізація політичних процесів об'єктивно призводить до того, що в реалізацію збройного насилля, поряд з безпосередніми протиборчими сторонами, поступово включається значна кількість суб'єктів. У сучасному світі навряд чи знайдеться декілька десятків держав абсолютно не причетних до збройних дій. Залученість до останніх може бути як безпосередньою, так і непрямую, зокрема у вигляді участі в миротворчих операціях ООН або регіональних міжнародних організацій, наданні фінансової, політичної допомоги, притулку біженцям, застосуванні економічної блокади, постачанні зброї тощо. Отже, навіть у XXI ст. більшість суб'єктів світової політичної системи реалізують власні інтереси за допомогою того чи іншого виду та форми збройного насилля. Зазначене й обумовлює необхідність дослідження

збройного насилля як фактору впливу на функціонування та зміну політичних систем.

Робота А. В. Бадера вирізняється з ряду подібних політологічних розвідок комплексністю пізнання усіх видів збройного насилля, які впливають на політичний процес. Своєю чергою, збройне насилля визначено як особливий засіб та метод соціально-політичного протиборства, граничний, найбільш жорсткий ступінь примусу супротивної сторони та підпорядкування її своїй волі шляхом застосування збройної сили або загрози її застосування.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що положення та висновки дослідження створюють базис для подальших теоретичних розробок та наукових розвідок з проблем аксіологічного і прогностичного осмислення збройного насилля, що мають місце в сучасному політичному просторі. Викладений матеріал дозволяє застосувати його у межах побудови стратегії протидії збройному насиллю, виробленні стабілізуючої внутрішньої та зовнішньої політики й дієвої програми, спрямованої на розв'язання воєнних конфліктів.

Зміст дисертаційного дослідження, опублікованих наукових праць та автореферату дає підстави стверджувати, що завдання, результати і висновки поданої до розгляду роботи цілком обґрунтовані.

Дисертація структурована відповідно плану. У дослідженні згідно до вимог сформульована актуальність, визначені об'єкт (збройне насилля як суспільно-політичний феномен, що є потужним чинником політичного процесу) та предмет (збройне насилля як фактор впливу на функціонування та зміну політичних систем). Мета і завдання цілком відповідають заявленій темі. Не викликає сумніву наукова новизна одержаних результатів та їх практичне значення. Вказане твердження, зокрема, впливає й з вдалої методологічної основи дисертації, у межах якої здобувач спирається на авторський цілісно-системний підхід та комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Актуальність та складність дослідження збройного насилля як надзвичайно суперечливого суспільно-політичного явища, що суттєво впливає на функціонування та зміну політичних систем, зумовило здійснення дисертантом ґрунтовного аналізу таких більш широких понять як «насилля», «соціальне насилля» та «політичне насилля» (с. 32–46). А. В. Бадер аргументував, що, незважаючи на наукові доробки сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо окремих видів збройного насилля, комплексне вивчення цього феномену, а також його вплив на політичну сферу, в сучасному науковому дискурсі не здійснено. Подане до розгляду дослідження є спробою заповнити вказану наукову прогалину.

До надбань дисертаційної роботи слід віднести ґрунтовний сутнісно-термінологічний аналіз видів внутрішнього та зовнішнього збройного насилля, еволюції концептів «державний переворот», «громадянська війна», «революція», «війна» та «міжнародний тероризм» в соціально-політичній спадщині. Привертає увагу комплексне, авторське визначення революції, яка трактується як вид масового внутрішнього збройного насилля, що виникає за умов невдоволення значної кількості населення своїм повсякденним життям через особливості внутрішньої та зовнішньої (глобальної) соціально-політичної системи, наявністю лідерів і відповідної випадкової ситуації, та призводить до швидких, фундаментальних змін у всіх сферах суспільства, зокрема, в інститутах політичної взаємодії та масовій свідомості (с. 89-90).

До позитивних рис роботи варто віднести спробу вивчити вплив збройного насилля на функціонування та зміну усіх відомих політичних систем, як тих, що існували у минулому, так і тих, що існують сьогодні. Зазначене, зокрема, дозволило розмежувати сутність феномену громадянська війна у світ-імперії та світ-економіці (с. 147–170), аргументувати, що глибинний революційний антагонізм безпосередньо пов'язаний з становленням світ-економіки та практичною неможливістю пристосування політичних систем світ-імперії до нових реалій (с. 172–178), а також наголосити на безперспективності намагань розмежувати вивчення війни,

воєнного конфлікту та агресії у функціонуванні політичних систем, що існували до середини ХХ ст. (с. 245).

Цілком логічною та достатньо аргументованою є позиція дисертанта в тому, що міжнародний тероризм виступає в ролі силового інструменту конкуренції між певними суб'єктами транснаціональної буржуазії, методом тиску на владу периферійних країн та створення хаосу, що блокує входження в регіон західних кампаній, а також засобом здійснення впливу на системоутворюючі сили сучасної світ-економіки (с. 274–277). Своєю чергою, ісламська ідеологія визначена автором як засіб реалізації аналізованого виду збройного насилля, що надає можливість залучати до угруповань конкретних виконавців терактів (с. 270–274).

Можна погодитися з думкою дисертанта, що такі процеси в сучасному світі як скорочення можливостей держави в забезпеченні внутрішнього порядку й стабільності, зниження впливу ООН та інших системоутворюючих структур, вихід на новий рівень різних груп, зокрема і транснаціональних корпорацій, стимулювали пошук як державними структурами так і позадержавними, транскордонними організаціями, альтернативних, більш ефективних та дешевших механізмів поширення впливу провідним серед яких виступила інформаційна війна (с. 311–314).

Дисертаційну роботу завершують висновки, які узагальнюють напрацювання та наукові відкриття кожного з розділів. Вони дають цілісне уявлення про авторську концепцію. Отримані результати свідчать про розв'язання поставлених завдань, а основні положення дослідження є доведеними та мають важливе наукове значення.

Обґрунтованість наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації, підтверджується апробацією матеріалу в публікаціях у фахових вітчизняних та іноземних виданнях, їх оприлюдненням на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Якість, обсяг та кількість публікацій здобувача відповідає усім вимогам.

У цілому позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційного дослідження А. В. Бадера, варто навести деякі дискусійні положення та зауваження:

1. У першому розділі автор встановив, що для людського середовища є характерним легкість взаємного насилля, запобіжником тут виступає не інстинкт, а норми духовної культури. В той же час, подібні культурні бар'єри не можуть бути достатньо стабільними і ефективними без закріплення в правових нормах та реалізації в соціально-політичних практиках громадян. Проте, ця властивість недостатньо була розкрита у викладі основного матеріалу дослідження.

2. Проведений аналіз підштовхнув автора до висновку щодо наявності кореляції між типом світ-системи, віддаленістю від центру в умовах світ-економіки, політичною організацією держави, рівнем життя населення та внутрішнім збройним насиллям, зокрема, державним переворотом, спрямованим на зміну лідера. Дисертант зазначає, що у межах авторитарного режиму напівпериферійної зони можливий транзит до демократії, проте, детальний механізм такого транзиту залишився недостатньо розкритим.

3. У підрозділі 3.1, що присвячений вивченню практики застосування війни та воєнного конфлікту цілком логічно вказується на те, що конвенційне збройне насилля має риси, що в більшості випадків є характерними для воєнного конфлікту (с. 228–229). На наш погляд, доречним було б приділити більшу увагу розкриттю цієї тези, на основі поданих у першому розділі визначень війни та воєнного конфлікту.

4. Можна погодитися з автором, що у межах сучасних війн агресія, а точніше прихована агресія, набуває політичного сенсу, виступаючи початковим етапом сучасного збройного насилля, яке навіть не фіксується жертвою. Однак, поза увагою дисертанта залишився пошук засобів фіксації та механізмів протидії указаному виду завуальованого зовнішнього збройного насилля.

5. У підрозділі 3.3. «Роль міжнародного тероризму в функціонуванні сучасних політичних систем» дисертантом була виявлена наступна важлива тенденція – перехід на початку ХХІ ст. терористичних угруповань від асиметричних точкових ударів із великою кількістю жертв серед цивільних до реалізації звичайних військових заходів (с. 280). Однак наслідки та загрози зазначених процесів залишились поза увагою дослідника.

6. Підрозділ 4.2. присвячений чуткам як одному із провідних компонентів реалізації інформаційної складової сучасного збройного насилля. Дисертантом ґрунтовно описані основні закономірності появи чуток, їх типологія, психологічні особливості, що виникають в аудиторії у зв'язку з їх поширенням, а також технології запуску керованих чуток та протидії їм. Здобувач доречно звернув увагу на те, що сьогодні поширенню чуток почало суттєво сприяти розповсюдження сучасних засобів комунікації та доступу до мережі Інтернет, проте не проаналізованою залишилась проблема використання у цьому процесі соціальних мереж.

Зважаючи на складність і багатоаспектність заявленої теми, відзначимо, що наведенні зауваження та міркування жодною мірою не впливають на високу оцінку дисертації А. В. Бадера, не знижують її наукову та практичну цінність. Висловлені побажання є дискусійними та спрямовані на активізацію подальшого наукового пошуку автора.

Вивчення матеріалів дисертаційної роботи та автореферату свідчить про відповідність останнього провідним положенням дисертації. Зокрема в авторефераті розкриті основні наукові результати, новизна дослідження та сформульовані у роботі висновки. Отже, представлений автореферат адекватно відображає зміст дисертаційного дослідження, жодних розбіжностей між текстом дисертації та положеннями автореферату немає.

Таким чином, дисертаційне дослідження А. В. Бадера відповідає існуючим вимогам МОН України, викладеним у пп. 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з

постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р. та № 607 від 15.07.2020 р.), а здобувач А. В. Бадер заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

**Доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук
Національного педагогічного
університету ім. М.П. Драгоманова**

Новакова О.В.

